

тема

Право
на справедливий суд:
вивчаємо законодавчі
новації (частина 1)

с. 3

Заміна свідцтва
про право на заняття
адвокатською
діяльністю:
порядок та особливості

с. 20

Узагальнення
судової практики
щодо тримання
під вартою

с. 44

Правові висновки
Верховного Суду
України

с. 53

«АДВОКАТСЬКА ДОБА» В НАЦІОНАЛЬНОМУ ВІДРОДЖЕННІ ТА СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Ірина Василик, кандидат історичних наук, доцент,
керівник науково-методичного Центру досліджень адвокатури і права при НААУ

В останній чверті XIX ст. в умовах перебування західноукраїнських земель у конституційній монархії Габсбургів внаслідок європейських прогресивних процесів сформувалася генерація талановитої освіченої молоді, яка отримала назву «адвокатська доба». Якщо європейське правниче і адвокатське середовище, його тенденції та ідеї «органічної праці» розвивалися еволюційним шляхом, то українським адвокатам і правникам, особливо другої половини XIX ст., щоб бути у руслі тодішнього загальноєвропейського прогресу, потрібно було прискореними темпами навчатися не тільки тонкощів «адвокатського мистецтва», а й працювати одночасно на кількох ділянках суспільно-політичного життя. Крім того, значно посилювався інтерес населення до представників адвокатури: суспільство очікувало від українських адвокатів професійного захисту, дотримання принципу національної солідарності та взаємодопомоги.

ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ АДВОКАТІВ

Феномен української «адвокатської доби» цікавий тим, що галицькі адвокати не були вихідцями із заможних, часто «правничих» сімей суддів чи прокурорів, що мало місце у Німеччині та Польщі. Українські адвокати цього періоду здебільшого були вихідцями із родин священників, вчителів і незаможних селян, меншою мірою — із дрібної шляхти. У цей час відбулася зміна поколінь священників і вчителів на правників, що вплинуло на суспільне життя краю.

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ І ПОЛІТИЧНОГО ВИБОРУ

Формування світогляду і політичного вибору майбутніх адвокатів розпочиналося із сімейного, українського, здебільшого священницького та вчительського середовища. Тому ще з батьківської домівки майбутні адвокати мали чітко визначену українську національну самоідентифікацію і приклад жертвовної праці, часто в умовах нерівної конкурентної боротьби, на благо суспільства. Такі тенденції мали місце у гімназіях повітових центрів

і невеликих міст Галичини, таких як Тернопіль, Станіславів (тепер Івано-Франківськ), Бережани, Коломия тощо, де гімназисти часто ставали учасниками українських таємних учнівських організацій, і продовжувалися в середовищі правничих факультетів Львівського, Чернівецького, Віденського, Краківського та інших європейських університетів.

Важливим аргументом для вступу на правничий факультет Львівського університету була відносно невисока плата за навчання, через що більшість студентів були змушені працювати в канцеляріях, займатися репетиторством або заробляти на хліб, наприклад, журналістикою, яка добре давалася правникам. Цісарським декретом від 23 березня 1862 р. в університеті були відкриті дві кафедри з українською мовою викладання — цивільного права і кримінального (кримінального) права та процедури. Кафедру цивільного права очолював українець, проф. Еміль Лопушанський. З 1867 р. кримінальне право українською мовою викладав проф. Іван Добжанський, з 1886 р. — проф. Петро Стебельський — відомий український правник.

З 1872 р. на кафедрі цивільного права, а з 1873 р. для викладання кримінального права був призначений

ний проф. Олександр Огоновський (якого вважають основоположником львівської школи права в українській юридичній науці). 25 січня 1886 р. його було обрано деканом факультету до кінця 1885/1886 навчального року [ДАЛО. — Ф. 26 (Університет імені Яна Казимира у Львові. Ректорат. — Оп. 5. — Спр. 1395 (Личное дело профессора Огоновского Александра). — Арк. 59]. На кафедрі австрійського карного права і процедури з українською мовою викладання з 1868 р. працював Іван Добрянський [Мисак Н. Викладачі-українці у Львівському університеті наприкінці XIX — на початку XX ст. / Н. Мисак // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка. На пошану професора Костянтина Кондратюка. — Львів, 2004. с. 212]. Ще одним відомим викладачем юридичного факультету був вчений-правник, політичний діяч, згодом академік Станіслав Дністрянський, який написав низку підручників, до сьогодні збереглися два курси лекцій ученого, які були присвячені родинному та приватному праву.

ПРИКЛАД ВИКЛАДАЧІВ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ АДВОКАТІВ

У навчальному процесі викладачами університету, зокрема правничого факультету, використовувалися тогочасні новітні методики викладання правових дисциплін, зокрема відкритість відвідування занять. Лекційний виклад матеріалу супроводжувався відкритими дискусіями, рольовими іграми тощо. Заохочувалася наукова діяльність студентів, створювалися наукові гуртки і товариства.

Крім позитивних зрушень у загальноімперській системі освіти, що дозволяла викладання і навчання рідною мовою, потрібно віддати належне професійності, особистій харизмі викладачів, лекції яких неодноразово збирали повний зал не тільки студентів, а й слухачів з числа міської інтелігенції. Їх самовіддана праця зі студентами у позаурочний час сприяла збільшенню набору студентів і покращенню якості студентського контингенту. Серед форм навчального процесу використовувалися лекції, серед навчальних методів — рольові ігри, дискусії, колоквіуми тощо. Нововведенням на той час було проведення семінарів, на які запрошувалися усі бажаючі викладачі та студенти факультету і навіть представники міста. Це спонукало студентів

до якісної підготовки, оскільки оголошувала про проведення таких заходів місцева преса.

Приклад викладачів університету формував модель поведінки і світоглядних цінностей, переконував, що, крім фінансової вигоди, адвокати і правники повинні працювати на благо суспільства у всіх сферах громадської діяльності. Зрештою, перед молодією генерацією адвокатів цю вимогу ставило саме життя, оскільки потрібно було швидкісними темпами долати прірву культури, освіти населення, в тому числі правової, і йти в ногу з іншими народами конституційної монархії.

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У СТУДЕНТСЬКІ РОКИ

Під час навчання в університетах студентська молодь другої половини XIX ст. активно включилася у громадську роботу. Так, зокрема студенти-правники на волонтерських засадах допомагали товариству «Просвіта», розповсюджуючи його книги серед простого населення, створювали хати-читальні у селах, звідки походили. Група студентів правничого факультету під керівництвом професора Олександра Огоновського (К. Левицький, А. Чайковський, Є. Олесницький та ін., які згодом стали відомими адвокатами і політичними діячами) організувала товариство під назвою «**Кружок правників**». Його установчі збори відбулися 19 листопада 1881 р. До цього товариства міг належати кожний український студент правничого факультету Львівського університету. Гурток ставив своєю метою допомогати українським майбутнім юристам здобувати фахову освіту шляхом організації представлення рефератів, влаштування наукових дискусій, формування бібліотеки і власної видавничої діяльності [Василик І. Б. Кость Левицький:]. Важливим кроком «Кружка правників» стало утворення на початку 1882 р. комісії для усталення української юридичної термінології.

ВИБІР ПРОФЕСІЇ

Після закінчення університету ціла генерація молодих правників після обов'язкового стажування в судах і прокуратурі обрала своїм фахом адвокатську діяльність. Молоді адвокати відкрили власні контори по всій Галичині. Варто відзначити тісні стосунки в середині адвокатської корпорації. На зламі століть уже працювали такі відомі адво-

кати, як Кость Левицький, Володимир Старосольський, Володимир Охримович, Євген Олесницький, Кирило Трильовський, Теофіл Окуневський, Лев Бачинський, Андрій Чайковський [Гловацький Ю. *Українські адвокати Східної Галичини в світлі архівних джерел. 1800-1939.* / Ю. Гловацький, Львів: Сполом, 2008. — 234 с.]. На межі XIX — XX ст. у галицькому суспільстві існувала неофіційна класифікація адвокатських канцелярій на «мужицькі» й «панські», яка залежала здебільшого не від соціального становища клієнтури, а від розміру справ, якими займався адвокат. Часто адвокат, вигравши справу у суді за помірну плату, для простих селян ставав національним героєм.

РОБОТА У КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Ще зі студентської лави правники брали участь у роботі культурно-освітніх та наукових організацій, таких як товариство «Просвіта», Наукове товариство імені Тараса Шевченка, «Руська бесіда» тощо. Молоді адвокати були авторами статутів товариств, представляли їхні інтереси в судах, вели юридичний супровід усіх їхніх справ. Крім того, адвокати були в числі тих громадських діячів, які в рамках діяльності товариств займалися видавничою діяльністю, ставали редакторами суспільних часописів та газет, були авторами брошур на юридичну та економічну тематику, які видавали за власні кошти. До того ж адвокати створювали благодійні фонди та організації для відбудови знищених війною чи повеннями господарств, будівництва львівського театру тощо.

КООПЕРАТИВНА ТА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Маловідомою є діяльність східногалицьких адвокатів того часу у кооперативно-економічному секторі. Саме адвокати були співзасновниками, членами наглядових рад і авторами статутів низки банків, страхових компаній та економічних товариств, таких як: «Народна торгівля» — перше об'єднання української споживчої кооперації, засноване в 1883 р. у Львові (Більшість товариств, які об'єдналися навколо «Народної торгівлі», виникли на основі українських громадських крамниць, що користувалися послугами гуртівень товариства.); товариство українських ремісників і промисловців «Зоря» (1884 р., Львів); ремісничо-промислова

бурса (Львів); банк «Дністер»; «Товариство взаємних забезпечень від вогню, крадіжки та взлому «Дністер» (Львів, 15 вересня 1892 р.); страхове товариство «Карпатія»; Земельний іпотечний банк (1909 р., Львів) тощо.

Крім того, у 1898 р. відбулися перші загальні збори великої корпорації — «Крайового союзу кредитового». Саме адвокат Кость Левицький став його першим директором, згодом — засновником регуляторного органу — «Крайового Союзу Ревізійного», керівником якого був понад 40 років. Протягом багатьох років саме «Крайовий союз кредитовий» відігравав роль єдиного центру й водночас каталізатора українського кооперативного руху. Новостворена спілка взялася за організацію серед українців кооперативів усіх видів, забезпечення їх дешевим і доступним кредитом, консультаціями і допомогою у веденні ними справ, контролем за проведенням господарських операцій тощо.

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Громадська, культурно-просвітня та економічна діяльність українських адвокатів Східної Галичини стала підґрунтям для їхньої політичної діяльності, яка вилилася спершу у діяльності українських політичних партій, таких як Українська національно-демократична партія, Українська соціал-демократична партія тощо; виборах до двох законодавчих органів Австро-Угорщини — Державної Ради у Відні та Галицького Крайового Сейму у Львові.

Так, після виборів до Державної Ради у Відні в 1907 р. українська парламентська фракція налічувала 32 депутати, з яких 12 за фаховою приналежністю були адвокатами. У 1908 р. відбулися вибори до Галицького Крайового Сейму, що був законодавчим органом для Східної і Західної Галичини і складався із української та польської фракцій. Як професійна група адвокати мали першість за кількістю членів українського сеймового представництва. В цілому у 1908 р. з 27 українських депутатів 11 були адвокатами. Керівником української фракції у Державній Раді Австро-Угорщини був адвокат Кость Левицький, а української фракції у Галицькому Крайовому Сеймі — адвокат Євген Олесницький. Після смерті останнього головою двох фракцій став Кость Левицький.

Саме українським адвокатам довелося на парламентських трибунах, в умовах протидії польської

більшості, боронити і відстоювати українські національні інтереси. Завдяки українським галицьким політикам-адвокатам цього часу відбулося пробудження національної свідомості українського населення та ідентифікації себе не як «русинів», а як «українців». Українські депутати різними політичними методами (спротиву, блокування трибуни, подання великої кількості запитів, навіть обструкції — зриву роботи парламенту) «заставляли» рахуватися з вимогами українського народу і визнавати українські фракції повноцінними учасниками політичної діяльності. Основним завданням для українського представництва стало переконання усіх депутатів парламенту, в тому числі і самих українців, що вони окрема нація, відмінна від польської чи російської, яка має багату історію, глибокі традиції, спроможна самоорганізовуватися та гідна мати власні університети, мову, культуру, і, нарешті, — власну державу. Вони категорично ставили питання про поділ Галичини на Західну і Східну й надання останній статусу автономії.

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

В період Першої світової війни українська політична еліта Галичини прагнула розмежувати українців і поляків, утворити власну автономію і згодом об'єднатися з незалежною Українською державою на Наддніпрянщині. Від самого початку війни завдяки українським депутатам-адвокатам було утворено перше українське військове формування — Легіон Українських Січових Стрільців. Адвокати були керівниками і учасниками надпартійних організацій, які презентували інтереси українців на міжнародній арені, а саме Головної Української Ради (1914 р.), що трансформувалася у Загальну Українську Раду (1915 р., далі — ЗУР) і співпрацювала із наддніпрян-

ським «Союзом Визволення України». Однак у листопаді 1916 р. у зв'язку із відновленням Польського королівства ЗУР оголосила про саморозпуск, політичний провід перейшов до Української парламентської репрезентації, яку у 1917 р. очолив адвокат, представник молодшого покоління адвокатів-політиків Євген Петрушевич.

Після розпаду Російської та Австро-Угорської імперій українці отримали шанс створити власну державу. На галицьких землях внаслідок листопадової національно-демократичної революції 1918 року була утворена Західно-Українська Народна Республіка, до формування якої українські адвокати підійшли найбільш консолідовано. На чолі ЗУНР стали знову ж таки представники «адвокатської доби»: президент — адвокат Євген Петрушевич, прем'єр-міністр і міністр фінансів — адвокат Кость Левицький, на чолі війська — правник Дмитро Вітовський; другий кабінет міністрів ЗУНР після відставки К. Левицького очолив адвокат Сидір Голубович. Більшість міністрів за фахом були також адвокатами, найвідоміші серед них: Сидір Голубович, Лонгин Цегельський, Іван Макух. Вони розробляли основи земельної, фінансової, грошової, адміністративної, військової реформ молодої держави. Варто нагадати, що до розробки цивільного кодексу ЗУНР і написання її Конституції долучився ще й університетський викладач, професор Станіслав Дністрянський.

Саме тогочасне покоління галицьких і наддніпрянських адвокатів здійснили значну підготовчу роботу для проголошення Акта Злуки Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки 22 січня 1919 р. в єдину, соборну, незалежну державу.